

Јелица Б. МАТОВИЋ*
Универзитет у Новом Саду

ИЗАЗОВИ КУЛТУРЕ СТАРЕЊА ИЗ РОДНО-ГЕНЕРАЦИЈСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ: СТАВОВИ МЛАДИХ ПРЕМА СТАРИМ ОСОБАМА

Апстракт: Култура старења се позиционира као неодојив домен и аспект културе живљења савременог човека и постаје фундаментално полазиште у пројекцијама политике одрживог развоја и мерило за вредновање квалитета међуљудских односа и хуманог потенцијала инклузивног друштва. Као међународна перспектива за ублажавање старосне неједнакости, јавља се потреба за редефинисањем политичких, економских и социјалних претпоставки културе старења у глобалном контексту.

Проблем нашег истраживања је ситуиран у подручје испитивања родних и узрасних сличности и разлика у перцепцији неких од аспеката културе старења мушкараца и жена код генерација младих средњошколског и високошколског узраста, конкретније на њихов општи однос према групацији старих особа и да ли постоје родно-узрасни ефекти код младих у вредновању личних особина старих у односу на особине младих (својих вршњака), а затим, у вредновању личних особина када се пореде стари мушкараци и старе жене.

Кључне речи: старење, ејџизам, ставови младих о старима, родно-генерацијски стереотипи.

УВОД

Број старих у свету се повећава и предвиђа се да ће у већини земаља процентуално убрзо достићи 25% у односу на укупно становништво. За неке државе и регионе на европском простору који убрзано старе прогнозе су поразније – стари чине чак трећину у односу на проценат осталих старосних стратума. Посебно забрињава тренд изједначавања процента старих са процентом младих у укупној популацији.

Старење и старост као интегрални део човековог животног века универзално је својство и нужан пратилац људског постојања оличеног у историјском току смењивања генерација, култура и цивилизација.

* докторант, flor@t-com.me

Феномен глобалног старења људског рода (Mudrovčić 1997: 193-205) најављен је крајем 20. века као почетак „експлозије старости” (Матић 2012) када је наталитетно најбројнија послератна генерација „беби бумера“ закорачила у доба старости као „беби ејцери” (Milanović Dobrota 2017: 125-144). Данас је због устаљивања тренда очекиваног продужавања животног века савременог човека, процентуалног пораста надолазећих „конвоја” старих особа и промена у структури и облику демографске пирамиде (све више ће да подсећа на коцку), као и тренда опадања фертилитета у развијеним земљама и транзиционим друштвима (Milošević, Medić 2015; Савићевић 2004; Šobot 2013), нови, 21. век прозван „ером старости”, а европски регион који је носио епитет „старе даме”, понео је нови – „смежурана Европа” (Девеџић, Стојиљковић Ђњатовић 2015).

Феномен глобалног старења постаје вишеструки изазов за сва савремена друштва, како се испоставља, и за државе благостања и за земље у развоју, а нарочито за земље у транзицији имајући у виду несигурне токове економских процеса на светском тржишту капитала и последица економске кризе на привредни раст, опадање животног стандарда, пораст незапослености.

ФЕНОМЕН СТАРОСТИ И ЕЈЏИЗМИ

Уочено је из историјске ретроспективе да се кроз историјске епохе мењао поглед на старост и старење и положај старих у друштву, као и који су друштвени чиниоци кључни у обликовању доминантних стилова живљења и образаца понашања који се очекују од појединаца који припадају различитим групацијама на основу добне стратификације становништва.

Данас се феномен старости у најопштијем смислу сагледава двојачко. Једна група научника старост сматра цивилизацијским искоракочом човечанства и потврдом да колективни напори науке воде општем друштвеном прогресу и да је могуће ослобађање човека од болести и старења. Непобитан доказ за то су актуелне генерације старих особа које су у односу на старе из претходних епоха дуговечније, бољег психофизичког здравља, образованије, већином су професионално, породично и лично остварени, исказују позитиван доживљај старости и задовољство животом (Milošević, Medić 2015: 155-176). То значи да улагање у квалитет живота коинцидира са максимизовањем потенцијала за преживљавање и продужавање животног века хумане врсте. Насупрот томе, код друге групе научника, који се оријентишу на импликације феномена „експлозије старости”, све доминантнији су приступи старењу који га сврставају у сам врх на агенди глобалних проблема (глобално загревање, смањивање ресурса енергената, пијаће воде) и квалификују као озбиљну претњу одрживом развоју човечанства

и ситуацијом која није самерљива ни са једном до сада познатом у историји (Девеџић, Стојиљковић Гњатовић 2015).

Схватање старости у људским заједницама се у различитим историјским периодима и околностима мењало од геронтократије до лапота, од геронтофилије до геронтофобије (Савићевић 2004). Данас у ери модерности, савремена друштва се суочавају са негативним уверењима о старењу, односно предрасудним ставовима о старости, дискриминацијом и стереотипизацијом старих као хомогене непродуктивне старосне друштвене групе. Тај феномен је широко распрострањен и укорењен, јер га подржава узрасна/старосна институционална организација друштва због чега је присутан на свим организационим нивоима (од макро нивоа, преко мезо до индивидуалног нивоа, као и у појави аугостереотиповања појединца), у свим културама (доминантно индивидуалистичким и/или колективистичким), међу свим старосним/узрасним групацијама (деца, млади, одрасли, стари) током свих транзиција у животном курсу, код мушкараца и жена, као и у оквиру раса/етноса или у односу на религијску припадност, сексуалну оријентацију (ур. Nelson 2002; North, Fiske 2012). У основи негативних ставова према старењу и негативних стереотипа према старим особама код деце и младих је најчешће повезивање старости са губицима, болешћу, немоћи, затим, страха од смрти, nelaгодност (анксиозност) у присуству или друштву старих (Adorić Ćubela 2006: 65-95).

Ејџизми као негативни предрасудни ставови и понашања подједнако погађају све узрасте, оба пола/рода. Негативни ставови према старости код младих формирају стереотипе о сопственом старењу и потенцијално су, као интројектовани предрасудни ставови о старењу у младости узрок аугостереотиповања у периоду старости (Nelson 2005: 207-221). Од недавно су све актуелнија истраживања ејџизама према младима, јувенизми (инфантизми) који оспоравају потенцијале актуелног узраста наниже или их убрзавају у очекивањима наврше тако да одговарају нормама на млађем или старијем узрасту у односу на актуелни узраст конкретне особе или узрасне групе (Westman 1991: 237-256). Предрасудни ставови и негативни стереотипи се у науци данас квалификују као „претећи медијатор” који значајно утиче на квалитет међугенерациских односа између младих и одраслих, младих и старих, одраслих и старих. У контексту водећих међународних организација и њихових политика, феномен ејџизама постаје зато подручје интензивне интердисциплинарне сарадње, превасходно на креирању стратешких докумената и интернационалних агенди активности за њихово сузбијање на глобалном нивоу. Светска здравствена организација издаје у Женеви публикацију посвећену представљању различитих групација митова о старењу (WHO 1999), 1. октобар је проглашен, и дужи период се обележава, као међународни дан старих, док је 2012. година

била посвећена промоцији одрживог старења, активној партиципацији старих у друштву и међугенерациској солидарности.

Један од начина за разумевање извора ејџистичке културе савременог света се налази у општим трендовима развоја и глобалним процесима који су отпочели половином прошлог века обликујући систем вредновања и представе о прогресу, иновацијама, променама и дисконтинуитету коју носи ера модерности у односу на претходни, спорији и стабилнији период промена. У том, не тако давном периоду, друштвене заједнице је хомогенизовао начин живота усмерен на доживљај постојаности, континуитета, улагања у извесну будућност и колективне циљеве и активности вођене етиком бриге, сигурности, заједништва и одговорности које препознајемо у вредностима традиционалне културе (Milutinović Bojanić 2016: 9-18).

Аутори Таунсенд и Вокер (Townsend 2006; Walker 2005) афирмишу дилему или потенцијалне тачке у оријентацији политичке економије старења: да ли је то правац ка још израженијем социјалном структурисању зависности, сиромаштву, вишеструкој дискриминацији, маргинализацији већине старосних стратума становништва и нарочито групације старих, и/или правац ка актуализацији универзалних људских права. Вилсон (Wilson 2002: 647-663) наглашава значај проучавања глобалног контекста старења, или још прецизније, које ефекте има старење на глобални маркет и каква је прогноза професионалног демографског старења на убрзавање динамике и масовност миграција на светском тржишту рада. Вилијамсон и Вотс-Рој (Williamson, Watts, Roy 2008) доводе у однос питање социјалне сигурности генерације „беби ејџера“ са питањем генерацијске равноправности младих, односно могуће изворе социјалних тензија и незадовољства животном перспективом код припадника млађих генерација. Бинсток (Binstock 2010: 574-585) је експлицитнији и из историјске перспективе смењивања генерација и одржавања континуитета у трансгенерацијским обрасцима односа између генерација отвара питање да ли ће и даље преовлађавати саосећајни ејџизам према старима или ће он да прераста у међугенерациски конфликт.

Европска конференција посвећена ејџизмима 2018. године је поред генерисања и систематизовања интердисциплинарног знања са овог научног проблемског подручја идентификовала и промовисала низ теоријско истраживачких перспектива и практичних модела за развијање културе старења као претпоставке за успешно сузбијање извора и последица ејџизама у савременом свету (Ayalon, Tesch, Römer 2018).

Све наведено указује на широк дијапазон питања која се отварају за академску заједницу, планирање тема пројеката у наредном циклусу који би допринели интердисциплинарном приступу на националном нивоу и понудили ефикасније практичне моделе међугенерациске интеракције и дијалога

између полетне младости и животне мудрости. Поред тога, треба имати у виду и да је изучавање овог феномена у нашој земљи недовољно заступљено и када јесте присутно, обично остаје без одјека у широј јавности.

Проблем овог рада је ситуиран у подручје испитивања родних и узрачних сличности и разлика у перцепцији аспеката старења мушкараца и жена код генерација младих средњошколског и високошколског узраста на њихов општи однос према групацији старих особа и да ли постоје родно-узрачни ефекти код младих у вредновању личних особина старих у односу на особине младих (својих вршњака), затим у вредновању личних особина када се пореде стари мушкарци и старе жене, као и који чиниоци друштвеног и породичног контекста младих доприносе обликовању представа и ставова о старењу и старим особама.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Општи циљ истраживања је био да се испита улога интеракције рода и узраста код младих на њихову перцепцију младости и старости из родне перспективе.

Општи циљ истраживања је био операционализован на следеће задатке:

1. испитати ефекте родних и узрачних разлика младих на њихове процене личних особина код своје генерације (млади) у односу на процене особина код генерације старих (компарација на основу сличности и разлика у структури и профилу преферираних особина) и

2. испитати ефекте родних и узрачних разлика младих на њихове процене личних особина код генерације старих мушкараца у односу на процене особина код генерације старих жена (компарација на основу сличности и разлика у структури и профилу преферираних особина).

ПРЕТПОСТАВКЕ ИСТРАЖИВАЊА

Општа хипотеза је била да ће се у проценама код оба узраста – млађих средњошколског узраста и студената испољити генерално узрачно фаворизовање особина младости у односу на особине старости као и родно фаворизовање/подржавање сопственог пола/рода у старости, односно да ће се у проценама младих идентификовати ефекат интеракције рода и узраста.

Претпоставило се да ће у компаративним проценама особина генерације младих у односу на генерацију старих (као мета процене) разлике бити хомогене у односу на особине које припадају факторима *инструменталности* и *социјалне прихваћивости* у корист младих, док ће на особинама

које окупљају фактори *аутономије* и *инструменталности* процене за обе мете бити подједнаких вредности или да ће бити у корист старих за особине аутономије. Претпоставило се да ће оба рода бити хомогена у проценама, али да ће се појавити разлике код млађих (средњошколци) и генерално младића који ће бити строжији према својој генерацији и старијим мушкарцима, док ће девојке у својим проценама особина генерално давати више скорове обема генерацијама као и свим метама процене у односу на младиће.

Претпоставило се да ће компаративне процене фактора особина личности за обе родно/старосне мете процене (генерацију старих мушкараца у односу на генерацију старих жена) бити за сва четири фактора (инструменталности, социјалне прихватљивости, аутономије и интегритета) углавном уједначене или са просечним скоровима, а да ће се разликовати једино по свом рангу највише вредноване особине за обе мете. Најексплицитније исказано, претпоставило се да род код генерације старих особа (када су родно таргетиране као старији мушкарци и старије жене) не утиче на веће разлике у процени њихових особина већ да је при томе кључни критеријум њихова животна доб.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Општи метод организације истраживања био је неексперименталан, с обзиром на експлоративно-дескриптивни циљ истраживања. Истраживање је по обиму било мало, примењено, истраживање, а према начину мерења варијабли представља корелационо истраживање.

У складу са методом за потребе истраживања је конструисан ушитник са питањима у вези социодемографских варијабли испитаника: образовни ниво испитаника: средња школа (разред, одељење); факултет/студијска група (година студија); пол/род; године живота; образовни ниво оба родитеља; радни статус оба родитеља; процењени материјални статус породице; место становања (село, град); да ли живе у проширеној породици са бабом/дедом/обоје или само са родитељима; процењени квалитет односа са бабом/дедом. Пошто је емпиријско истраживање обухватило неколико аспеката испитивања културе старења код младих, примењени инструмент је садржао још три скале Ликертовог типа које су одговарале потребама трима студија. У овом раду представљамо опште резултате истраживања из треће студије.

За ову студију је припремљена листа од 37 парова особина личности које су груписане у четири фактора који су именовани: Ф1 – *инструменталност* (болесни/здрави; старомодни/модерни; са укупно једанаест парова атрибута); Ф2 – *аутономија* (зависни/самостални; неодговорни/одговорни,

са укупно десет парова особина); Ф3 – социјална прихваћљивост (себични/великодушни; непривлачни/привлачни, са укупно девет парова атрибута); и Ф4 – инхибицијивност (неспособни/компетентни; забринут/безбрижан; тужни/весели, са седам парова особина). Сваки пар особина је процењиван на седмостепеној скали од 1 до 7. Примењена је модификована скала семантичног диференцијала старења, немачка верзија (*Gluth-Ebner* и др. 2010: 147-158), али су били консултовани и извори наших ауторки (*Ćirović-Pavlović* 2013: 119-120), код којих је листа од 20 парова особина примењена на узрасту ученика четвртог и осмог разреда основне школе. У нашем истраживању је била намера да се испита ефекат рода и пола на процену сва четири фактора особина, за сваку од четири мете процене у две серије. Матрица односа варијабла је за прву серију (а) $2 \times 2 \times 2$ (4 фактора) или пол $2x$, узраст $2x$, и 2 мете: генерација младих/генерација старих (37 парова особина груписаних у 4 фактора). Матрица односа за другу серију (б) се понавља али су мете процене: генерација старијих мушкараца и генерација старијих жена. Начин вредновања сва четири фактора парова особина на седмостепеној скали, укупно 37 парова атрибута је био такав да више бројчане вредности иду ка позитивном атрибуту, при чему вредност (4) представља централну (уствари просечну вредност у распону скалних вредности). Да би се спречио утицај искуства процењивања особина из прве серије на другу серију, припремљене су две форме упитника које су биле наизменично додељиване испитаницима у сваком одељењу, студијској групи, тако да је половина испитаника процењивала те особине само из једне серије и две мете у свакој од две серије. У том делу испитивања подзорци су обухватили око 210 испитаника у свакој серији.

Учесници истраживања су били информисани у вези сврхе и циља истраживања, трајања истраживања, етичких принципа и права (добровољност, право на заштиту приватности, поверљивост података, право одустајања у било ком тренутку истраживања и друго).

ПОПУЛАЦИЈА, УЗОРАК И УЗОРКОВАЊЕ

Узорак истраживања био је намеран у односу на дефинисане циљеве и хипотезе. Због тога је примарни критеријум био избор млађих и старијих младих који би чинили укупан узорак младих као и њихова уједначена родна припадност. Избор средњих стручних школа са подручја Новог Сада је то омогућио избором оних школа за које је познато да доминантно похађају девојке, затим, оне школе за које се традиционално опредељују младићи и школе које подједнако преферирају и похађају девојке и младићи. У истраживање су били укључени ученици/це од првог до четвртог разреда.

Исти принцип био је примењен у избору факултета и студијских група Универзитета у Новом Саду у прикупљању одговора студената и студенткиња, на свих пет година студија (основне и мастер студије). У истраживању је учествовало 414 испитаника. Величина узорка била је оптимална да омогући поређење резултата према узрасту и полу, што чини четири подгрупе са по око 110 испитаника: укупно средњошколаца 187 са 95 девојака и 92 младића и укупно студената 227, са 119 студенткиња и 108 студената (Табела 1). Нема значајних полних разлика у односу на старосну групу. Старост средњошколаца се кретала 16-19 година, а студената 18-27 година.

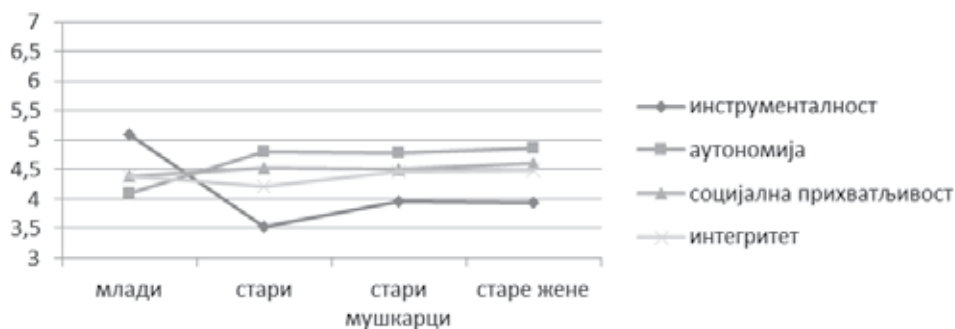
Табела 1. Опис узорка

		Старосна група		Укупно
		средњошколци	студенти	
Пол:	Мушки	92	108	200
	Женски	95	119	214
Укупно:		187	227	414

АНАЛИЗА ПОДАТАКА

Примењене технике за обраду података су пратиле поменуто пилот истраживање за проверу метријских карактеристика примењеног инструмента модификоване Скале семантичког диференцијала са понављањем листе од 37 личних особина груписаних према структури око четири фактора личних особина које су процењиване на седмостепеној скали, нпр.: спори (1) – брзи (7). За израчунавање параметара релевантних за проверу конструктне ваљаности скале примењена је мултиваријантна факторска анализа, ајтем анализа дискриминативности ставки, израчунаван *Cronbach's alpha* (Кронбахова алфа) коефицијент поузданости. Дескрипција узорка независних, интервенишућих и контекстуалних варијабли је исказана путем фреквенција, процената табеларно. Пошто је истраживање корелационо биле су примењене процедуре дескриптивне статистике за представљање резултата мерења зависне варијабле: аритметичких средина, стандардних девијација, затим, за односе између варијабли. У испитивању ефеката интеракције пола и узраста израчунат је Пирсонов коефицијент, примењене су двосмерна анализа варијансе и друге процедуре за идентификацију унутар групних и међугрупних разлика мерења свих дефинисаних аспеката зависне варијабле. Резултати ових односа су даље представљени путем табела и графика. Статистичка обрада је реализована путем статистичког пакета *IBM SPSS Statistic for Windows v.23*.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Графикон 1. Ставови младих према старима и старости. Значај родних и узрастних сличности и разлика у компаративној процени особина: а) за генерацију младих особа у односу на генерацију старих особа, и б) за генерацију старих мушкараца у односу на генерацију старих жена.

На Графикону 1 приказани су резултати ставова младих према старима и старости добијени анализом родних и узрастних сличности и разлика у компаративној процени личних особина, где су информанти, процењивачи, били средњошколци и студенти оба пола/рода. Резултати су добијени анализом 37 парова личности груписаних у четири фактора: инструменталност, аутономија, социјална прихватљивост и интегритет. Сваки пар особина је процењиван на седмостепеној скали од 1 до 7.

На основу Графикона 1 види се да су општи ставови младих доминантно позитивни на фактору инструменталности према својој генерацији (младих) као мети процене, док је код старих као компаративне мете процене фактор аутономије најпозитивније оцењен, а негативније фактор инструменталности. Затим, на Графикону 1 се може уочити да на социјалну прихватљивост значајан ефекат остварује старосна категорија у смеру у којем студенти дају више скорове у односу на средњошколце. У даљој анализи компаративних процена фактора особина за све мете процене следе резултати статистичке обраде и констатације:

а) приликом испитивања ефеката пола и старости/узраста младих на њихове преференције особина личности када су мета процене биле генерације старих особа, остварен је значајан ефекат само на Фактору *интегритета*, и то као ефекат узраста, односно припадност старосној подгрупи испитаника. Добијени ефекат указује на то да студенти (старији млади) више вреднују особине интегритета код генерације старих као мета процене ($AS = 4,35$, $SD = 0,92$) у односу на средњошколце као млађих младих ($AS = 4,09$, $SD = 0,87$). За особине окупљене око фактора инструменталности, аутономије и социјалне прихватљивости нису добијени значајни ефекти;

б) ефекти пола и старости на факторску структуру особина личности када су међа процене генерација старијих мушкараца - у случају ставова према старијим мушкарцима на Фактор инструменталности ефекат остварује само пол, у смеру у којем младићи дају више скорове ($AS = 4,20, SD = 1,26$) у односу на девојке ($AS = 3,74, SD = 0,72$). На социјалну прихватљивост ефекат остварује старосна категорија, у смеру у којем студенти ($AS = 7,73, SD = 1,02$) дају више скорове у односу на средњошколце ($AS = 4,24, SD = 1,05$). На факторе аутономије и интегритета нису остварени значајни ефекти;

ц) ефекти пола и старости на факторску структуру особина личности када су међа процене генерације старијих жена - на инструменталности као компоненту ставова према старим женама, значајне главне ефекте остварују пол и старост. У случају ефекта пола добијено је да девојке дају више скорове ($AS = 4,20, SD = 0,87$) у односу на младиће ($AS = 3,65, SD = 1,16$). У случају ефекта припадности подузорку узраста младих, добијено је да студенти дају више скорове ($AS = 4,07, SD = 0,99$) у односу на средњошколце ($AS = 3,77, SD = 1,11$). На аутономију значајне ефекте остварују пол и старост/узраст младих, при чему девојке дају више скорове ($AS = 5,08, SD = 0,76$) у односу на младиће ($AS = 4,63, SD = 1,25$) као што и студенти дају више скорове ($AS = 5,00, SD = 0,93$) у односу на средњошколце ($AS = 4,69, SD = 1,15$). На социјалну прихватљивост значајан ефекат остварује узрасна припадност младих, у смеру у коме студенти ($AS = 4,79, SD = 1,09$) дају више скорове у односу на средњошколце ($AS = 4,37, SD = 1,31$). У односу на интимицитет нису добијени значајни ефекти.

ИМПЛИКАЦИЈЕ КУЛТУРЕ СТАРЕЊА ИЗ РОДНО-ГЕНЕРАЦИЈСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Демографска слика становништва Србије постала је више него алармантна, што је уочено у трендовима опадања наталитета и порасту морталитета у анализама резултата пописа становништва још од 2002. године и потврђено је пописом становништва из 2011. године (Девеџић-Стојиљковић Ђатовић 2015). Објављен је низ социјално-демографских студија које нам дају детаљан портрет старости (Девеџић, Стојиљковић Ђатовић 2015) и младости у Србији на почетку новог миленијума (Бубало Живковић, Лукић 2015). Посебно су значајни компаративно-временски трендови у представљању социјално-демографских карактеристика жена и мушкараца.

Проучавање односа према старости и старењу се огледа пре свега у интегрисању парцијализованих дисциплинарних знања у истраживању родних и старосних стереотипа који се смештају у развојно социјални психолошки оквир, затим, социолошки модел животног курса и андрагошку парадигму

доживотног учења и целоживотног професионалног развоја каријере. То је повратно утицало на иницирање кростемпоралних, интергенерацијских, родно психолошких, социјално геронтолошких, феминистичких, кроскултуралних истраживања промена и стабилности у социјалној перцепцији група на различитим нивоима општости (Fiske, Cuddy et al. 2002; Cuddy-Fiske 2004; Cuddy, Norton et al. 2005; Abrams 2010).

Савремене метаанализе родних разлика, показују да су данас оба пола/рода одраслих много сличнији с обзиром на притиске савременог живота и нужности адаптације традиционалних и/или савремених родних улога на нове глобалне околности савременог живота и захтеве у професионалној сфери као и осталим социјалним улогама које оба рода остварују у породици и свакодневном животу (Burgess, Borgida 1999; Diekman, Eagly 2000; Zell, Krizan и др. 2015; Prentice, Carranza 2002). Све се више увиђа да се диверсификују и да су присутна нова, специфичнија и латентнија подручја родних неједнакости (Jurkinen 2013; Jurkinen, McKie 2012).

Резултати нашег истраживања заједно са литературним подацима показују посебно значајан налаз да су старије (традиционалне) жене повољније вредноване од старијих мушкараца генерално, у свим културама и код представника свих узраста, док су мушкарци свих узраста строжи према старим и успешним, компетентним мушкарцима и женама, јер се доживљавају као ривалске групе или зато што се у унутаргрупним односима постављају високи захтеви у очувању групног идентита и групног учинка, па се углавном стари мушкарци доживљавају као претња успешности или терет у међугрупној конкуренцији (Glick, Fiske 2001; Kite, Deaux et al. 1991; Fiske et al. 2002).

Жене су као информанти толерантније генерално и позитивније вреднују припаднике свих узраста и оба пола, иако су под већим притиском старења и губитка атрактивности, фертилитета, усклађивања личних каријерних, брачних и родитељских аспирација у односу на друштвена очекивања. Ови налази су у високој сагласности са ранијим истраживањима родних и узрастних разлика према старењу или сексизама у различитим доменима старења и подручјима живота (каријера, породица). То потврђују и резултати међугенерацијских процена личних особина применом скале семантичког диференцијала, када су информанти из више узастопних узраста, рода/пола процењивали особине у којима су мете биле: младост/старост, стари/млади, мушкарци и жене.

Иако је високо вредновање младости углавном најизраженије код младих, код групације одраслих се запажа да са порастом броја година расте негативан однос према старости јер се приближава овај животни период, док је код старих из трећег животног доба негативнији став према старости усмерен на период касне старости. То је све даље омогућило да се резултати могу тумачити с обзиром на перципиране разлике међу старим особама

у односу на њихов друштвени статус и да се објасне разлике у вредновању мушкараца који друге мушкарце процењују из ривалске или подржавајуће позиције, тј. у односу на успешне и мање успешне мушкарце, што је такође присутно, али не толико изражено и у међусобним проценама жена.

Сличности и разлике међу половима и индивидуалне разлике појединаца у односу на универзалност био-социо-психолошког процеса старења су од значаја за проучавање утицаја социјалне перцепције старења и притисака којима су изложене жене и мушкарци и које последице остављају на њихов квалитет живота у старости, субјективни доживљај и дуговечност. Интегрисањем сазнања о сексизмима као превалентно негативног стереотиповања жена, затим последица беневолентног сексизма и женског старења као основе за опште негативне стереотипе према старењу и старима уопште, феминистичка парадигма је отворила простор за интерсекционалну перспективу и методологију проучавања међузависности у односима између феномена и концепата сексизма и ејџизма (Kornadt, Voss et al. 2013: 335-344).

Прве типологије стереотипа старих мушкараца и жена садрже и подтипове изведене према социјалним улогама у породици, а у новијим категоризацијама се изводе на основу нетрадиционалних маскулиних и фемининих особина личности где се вреднују оне особине које за оба рода чине компетенције за успешне каријере, привилеговани друштвени статус у периоду одраслости и социјалнопсихолошке особине које обезбеђују личне квалитете у очувању психолошког благостања, самоефикасности, аутономије, личног задовољства, социјални активитет и партиципацију у друштву у периоду старости (Bugental, Nehman 2007, према Baltes, Smith 1990; Baltes, Staudinger 1993).

Процес стереотипизације као базични механизам социјалне когниције у перцепцији других људи, а и самоперцепцији, имају улогу усмеравања понашања других људи, група кроз имплицитне или експлицитне манифестације које препознајемо као различите видове дискредитације личних квалитета особе, омаловажавања, дискриминације, и који најчешће доводе до социјалне еклузије појединаца или група (Townsend 2006; Kitchin, Wilton 2003).

Савремени приступи у проучавању социјалне перцепције препознају потребу концептуалне анализе значења ејџизма, ставова према старењу, старости, старим особама, стереотипима и стереотипизацији, природи и структури ових концепата, условима и врстама њиховог испољавања, сличностима и разликама између ових феномена, изворима, улози и последицама које имају на индивидуалном, међугрупном/унутаргрупном и међуљудском нивоу у социјалној интеракцији и социјалној перцепцији (Mihić 2015).

Кроз афирмацију интердисциплинарних напора социјалне геронтологије, социологије животног курса, психологије животног века, андрагогије и социјалне психологије родних разлика увиђа се да природа родних и узрасних стереотипа има последице на вишеструку маргинализацију и дискриминацију оба пола/рода и да су присутне током свих животних транзиција у оквиру макроструктуре животног курса. Бројне метаанализе стереотиповања и/или евалуације пожељних, маскулиних/фемининих особина постају инструмент идентификације сексизама током старења и ејдистичких представа старих особа уопште и старих мушкараца и старих жена. Код оба рода су то сексизми особени за сваки пол/род у периоду младости: недовољно стар/а, у одраслом добу: недовољно млад/а; у старости: престар/а за нешто. Ови комплексни социјални стереотици су названи урођени старосни стереотици (Krekula, Nikander et al. 2018: 38-50), јер је у њиховој основи урођена перцепција старења у хронотопу животног курса и родно је особена за процес старења код жена и код мушкараца (Barret, Fon Rohr 2008: 359-386).

Истраживања су потврдила да беневољентни и амбивалентни сексизми и ејдизми као имплицитни стереотици обично прерастају у хостилни, агресивни сексизам, дискриминацију и злостављање/занемаривање/искоришћавање старих особа (Glick et al. 2000; Jelenec, Steffens 2002).

Поред уочених разлика у популацији старих као хетерономне социјалне групе услед био-социо-психолошких индивидуалних различитости и разлика у трајекторијама старења (динамике и интеракције у димензијама и доменама старења, вишесмерности у процесима и ефектима) нарочито присутним у искуству старења код мушкараца и жена (Mudrovčić 1997: 13-205) у резултатима истраживања општих ставова према старости и старим особама су и даље присутни различити облици предрасудних уверења, негативна осећања и дискриминативна понашања у оквиру друштвеног деловања институција из подручја социјалне и здравствене заштите, али и код чланова породица старијих особа (Миланков-Опачић 2012; Milutinović Bojanić 2016; Angel, Angel R. 2006; Kosberg, Lowenstein et al. 2002).

Инвестирање у имиџ младости и здраве стилове живота постаје суптилан ејдистички тренд који глобално прераста у опсесију младошћу и одбијање да се остари. Истраживања концепта субјективног старења (процена личног доживљаја старости/узраста уз евиденцију календарског узраста) у односу на доживљене године показују да млади своје старосно доба виде као старије, зрелије у односу на године живота, док се код одраслих са приближавањем доживљених година старијем добу, као и код особа у трећем животном добу, запажа процентуални пораст подмлађивања. Тај проценат је и до 20% у односу на проживљене године живота.

Аутори Фулerton и Диксон (2010: 643-673) у метаанализи истраживања међугенерациских ставова у САД-у за период 1984-2008. године, постављају питање: да ли су међугенерациске тензије објективан емпиријски налаз, и ако јесу, да ли представљају довољан разлог за предвиђање конфликта или је реч о методолошком артефакту примењених истраживачких дизајна и матрице односа између одабраних варијабли истраживања. Зато препоручују да се у тумачењу резултата истраживања морају узети у обзир чиниоци социјализације у савременом друштву и промена до којих је дошло у генерациским активностима (образовање као преокупација у одрастању, рад у одраслом добу и слободно време које преовладава у периоду старости). Сматра се да су те активности данас присутне у сваком узрасту, али се структурирају на различит начин, јер имају особене функције у развоју особе у сваком узрачном периоду. Као такве могу и треба да чине полазну основу у међусобном поређењу узрачних група у оквиру животног курса или, пак, праћење онтогенезе појединца, или генерација током животног периода, али у контексту динамике промена у историјском и културном развоју друштава. Таква оријентација у истраживању социјалне интеракције која се базира на заједничким, међусобним животним искуствима припадника различитих узрачних периода, треба да препознаје потенцијал истраживања позитивних ефеката у међугенерациској (емотивној) размени, афирмише потребу креирања услова за конструктивни међугенерациски дијалог, разумевање другачијих животног перспектива, промовише друштвене напоре на успостављању заједничких вредности кроз пројекте међугенерациског, искуственог, информалног и међукултуралног учења (Litvinović 2001; Riley, Riley 2000; Milošević, Medić et al. 2013; Милошевић Радуловић 2014).

Истраживања која су уводила интервенишући фактор након иницијалног мерења ставова према старима (најчешће реализација програма са научним садржајима о старењу, особинама и потребама старих особа, последица стереотипа на старе; волонтирање или стручну праксу у центрима за старе; и програме заједничких активности и дружења са старим особама) имала су значајан позитиван ефекат на промену негативних (имплицитних и експлицитних) стереотипа, предрасудних уверења, и дискриминаторског понашања код испитаника оба рода који су били потврђени поређењем резултата иницијалних мерења са резултатима финалног мерења (Pavlović 2015). Због таквих налаза евалуационих истраживања развија се интернационално подручје које је усмерено на креирање различитих програма образовања за успешно старење и обухвата све узрасте јер се препознаје улога знања на усвајању позитивних вредности о старости, старењу, старим особама и потенцијал различитих друштвених прилика за димензионирање међугенерациских контаката и заједничких активности, генерациског дијалога и размене знања и животног искуства (Milošević, Medić et al. 2013; Milošević, Medić 2015).

ЗАКЉУЧАК

Као међународна перспектива за ублажавање старосне неједнакости, јавља се потреба редефинисања политичке економије старијења у глобалном контексту. Намеће се питање које мере су ефикасне а које нису или не дају очекиване резултате, какав је ефекат и за кога до сада спроведених анти-ејдистичких кампања, као и кампања за осигуравање социјалне сигурности у старости, нарочито након економске кризе 2008. године.

У циљу смањења негативних ставова младе популације према старима неопходно је одржавање скупова посвећених социјално демографским питањима старијења и последицама на општи национални развој и приоритетним практичним активностима у спровођењу краткорочних и дугорочних циљева дефинисаних у политикама и стратегијама националног развоја, затим улагање у инфраструктуру и ширење мреже институција, планско улагање у образовање кадрова и укључивање различитих профила занимања и професија у систем заштите популације старих као и устаљивање стандарда за унапређивање квалитета услуга.

Истраживања старосно-родних стереотипа морају да буду усмерена не само на идентификовање социјалне конструкције зависности (младих, старих, самохраних родитеља, деце, маргинализованих група, социјално осетљивих група), већ и у функцији критике државних политика које утичу на реалне међугрупе односе и процесе у друштвеном структурисању зависне позиције, затим на културне процесе који указују како политичке представе утичу на обликовање искуства зависности у старости и како се путем културне размене одржавају и одражавају кроз рефлексију у представама и очекивањима на нивоу појединца, интерперсоналним односима између група, генерација и на макро нивоу друштва (Baars, Dannefer et al. 2006:3; Pierson 1993; McHugh 2003; Milutinović Војанић 2016: 11; Миланков, Опачић 2012).

ЛИТЕРАТУРА

- Jyrkinen 2013: Marjut Jyrkinen. „Women managers, careers and gendered ageism“. *Scandinavian Journal of Management*, год. 2013, 30, 2, 175–185. Abrams 2010: Dominic Abrams. „Processes of prejudice: Theory, evidence and intervention“. *Equality and Human Rights Commission, Research Report Series 56*. <<http://www.equalityhumanrights.com/>>. [децембар 2019].
- Adorić Ćubela 2006: Vera Adorić Ćubela. „Neki aspekti i implikacije negativnih vjerovanja o starenju i starim osobama“ u *Odabrane teme iz psihologije odraslih*. Ur. Katica Grgin Lacković i Vera Adorić Ćubela. Jastrebarsko: Naklada Slap, 65-95.
- Ayalon-Tesch-Römer 2018: Liat Ayalon, Clemens Tesch-Römer (eds.). *Contemporary Perspectives on Ageism: International Perspectives on Aging*. Springer International Publishing.
- Baltes, Smith 1990: Paul Baltes, Jacqui Smith. „Toward a psychology of wisdom and its ontogenesis“. *Wisdom: Its nature, origins and development*. Ursula Sternberg (Ur.). Cambridge, UK: Cambridge University Press, 187-120.

- Baltes, Staudinger 1993: Paul Baltes, Ursula Staudinger. „The search for a psychology of wisdom“. *Current Directions in Psychological Science*, 2, 75–80.
- Barret, Fon Rohr 2008: Anne Barrett, Carmen fon Rohr. „Gendered perception of aging: An examination of college students“. *International journal of aging and human development*, 67, 4, 359-386.
- Baars, Dannefer и др. 2006: Jan Baars, Dale Dannefer, Chris Phillipson, Alan Walker. *Aging, Globalization and Inequality: The New Critical Gerontology*. Baywood, Amityville: New York.
- Binstock 2010: Robert Binstock. „From Compassionate Ageism to Intergenerational Conflict?“ *The Gerontologist*, 50, 5, 574–585.
- Бубало Живковић, Лукић 2015: Милка Бубало-Живковић, Тамара Лукић. „Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији почетком 21. века старог становништва Србије“. Београд: Републички завод за статистику, 2015. <www.popis2011.stat.rs>. [Децембар 2019].
- Bugental, Hehman 2007: Daphne Bugental, Jessica Hehman. „Ageism: A Review of Research and Policy Implications“. *Social Issues and Policy Review*, 1, 1, 173-216.
- Burgess, Borgida 1999: Diana Burgess, Eugene Borgida. „Who women are, who women should be: Descriptive and prescriptive gender stereotyping in sex discrimination“. *Psychology, Public Policy, and Law*, 5, 3, 665-692.
- Westman 1991: Jack Westman. „Juvenile ageism: Unrecognized prejudice and discrimination against the young“. *Child Psychiatry and Human Development*, 21, 4, 237–256.
- Williamson, Watts-Roy 2008: John Williamson and Dianr Watts-Roy. „Aging boomers, generational equity, and framing the debate over social security“. *Boomer Bust: Economic and Political Issues of the Graying Society*. Ur. Robert Hudson. [Prvo izdanje]. Westport, Connecticut.
- Wilson 2002: Gail Wilson. „Globalisation and older people: effects of markets and migration“. *Ageing & Society*, 22, 5, 647–663.
- Walker 2005: Alan Walker. „Towards an international political economy of ageing“. *Ageing Soc*, 25, 815–839.
- Glick et al. 2000: Peter Glick et al. „Beyond prejudice as simple antipathy: Hostile and benevolent sexism across cultures“. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 763–775.
- Glick, Fiske 2001: Peter Glick, Susane Fiske. „An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality“. *American Psychologist*, 56, 109–118.
- Gluth, Ebner et al. 2010: Sebastian Gluth, Natalie Ebner, Florian Schmiedek. „Attitudes toward younger and older adults: The German Aging Semantic Differential“. *International Journal of Behavioral Development*, 34, 147–158.
- Девеџић, Стојиљковић Гњатовић 2015: Мирјана Девеџић, Јелена Стојиљковић Гњатовић. „Попис становништва, домаћинства и станова 2011 у Републици Србији: Демографски профил старог становништва Србије“. Београд: Републички завод за статистику. < www.popis2011.stat.rs>. [19.12.2019].
- Diekman, Eagly 2000: Amanda Diekman, Alice Eagly. „Stereotypes as dynamic constructs: Women and men of the past, present, and future“. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 1171-1188.
- Angel, Angel 2006: Jacqueline Angel, Ronald Angel. „Minority group status and healthful aging: Social structure still matters“. *American Journal of Public Health*, 96, 1152–1159.
- Zell-Krizan et al. 2015: Ethan Zell, Zlatan Krizan, Sabrina Teeter. „Evaluating gender similarities and differences using metasynthesis“. *American Psychologist*, 70, 1, 10-20.

- Jelenec, Steffens 2002: Petra Jelenec, Melanie Steffens. „Implicit attitudes toward elderly men and women“. *Current Research in Social Psychology*, 7, 275–293.
- Jyrkinen, McKie 2012: Marjut Jyrkinen, Linda McKie. „Gender, age and ageism: Experiences of women managers in Finland and Scotland“. *Work, Employment and Society*, 26, 1, 61–77.
- Cuddy, Fiske 2004: Amy Cuddy, Susane Fiske. „Doddering but dear: Process, content, and function in stereotyping of older persons“. *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons*. Ur. Todd Nelson. Cambridge, MA: The MIT Press, 3-26.
- Cuddy, Norton et al. 2005: Amy Cuddy, Michael Norton, Susane Fiske. „This old stereotype: the pervasiveness and persistence of the elderly stereotype“. *Journal of Social Issues*, 61, 267–285.
- Kite, Deaux et al. 1991: Mary Kite, Kay Deaux, Margaret Miele. „Stereotypes of young and old: Does age outweigh gender?“ *Psychology and Aging*, 6, 19–27.
- Kitchin, Wilton 2003: Rob Kitchin, Robert Wilton. „Disability activism and the politics of scale“. *Canadian Geographer*, 47, 2, 97–115.
- Kornadt, Voss et al. 2013: Anna Kornadt, Peggy Voss, Klaus Rothermund. „Multiple standards of aging: Gender-specific age stereotypes in different life domains“. *European Journal of Ageing*, 10, 335–344.
- Kosberg, Lowenstein et al. 2002: Jordan Kosberg, Ariela Lowenstein, Juanita Garcia, Simon Biggs. „Challenges to the cross-cultural and cross-national study of elder abuse“. *Journal of Social Work and Evaluation*, 3, 19–31.
- Krekula, Nikander et al. 2018: Clary Krekula, Pirjo Nikander, Monika Wilińska. „Multiple Marginalizations Based on Age: Gendered Ageism and Beyond“. *Contemporary Perspectives on Ageism: International Perspectives on Aging*, 19. Liat Ayalon, Clemens Tesch-Römer (Ur.). Berlin: Springer, 38-50.
- Litvinović 2001: Gorjana Litvinović. *Čovek između ličnog i istorijskog vremena*. Beograd: Skripta internacional.
- Матић 2012: В. Матић. *Социјално-образовни програм у функцији одрживе квалитетна старијења*. Докторска дисертација. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
- McHugh 2003: Kevin McHugh. „Three faces of ageism: society, image and place“. *Ageing & Society*, 23, 2, 165–185.
- Миланков, Опачић 2012: Миланков, М., Опачић, Б. *Култура старијења и стари у култури: Културни животи и појаве у ширем добу*. Београд: Завод за проучавање културног развитка.
- Milanović Dobrota 2017: Biljana Milanović Dobrota. „Poznavanje bioloških, psiholoških i socioloških aspekata starosti u populaciji odraslih osoba“. *Andragoške studije*, jun 2017. <<http://www.as.edu.rs/search?l=sr&n=2017-1>>. [5.12.2019].
- Milošević, Medić et al. 2013: Zorica Milošević, Snežana Medić, Katarina Popović. „Vrednosne razlike kao izazov u intergeneracijskom i interkulturnom učenju“. *Andragoške studije*, br. 2, 35-60.
- Milošević, Medić 2015: Zorica Milošević, Snežana Medić. „Integrisana obrazovna podrška starijima: ka novom kvalitetu obrazovanja starijih“. *Istraživanja i razvoj kvaliteta obrazovanja u Srbiji-Stanje, izazovi i perspektive*. Zbonik radova. Ur.: E. Hebib, B. Bodroški Spariosu, A. Ilić Rajković. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za pedagogiju i andragogiju. Beograd: JP Službeni glasnik, 155-176.
- Милошевић Радуловић 2014: Лела Милошевић Радуловић. „Ставови младих према старости и старима као детерминанта квалитета живота у старости и улога образовања у њиховом формирању“. *Геронтологија*, 1, 75-103.

- Mihić 2015: Vladimir Mihić. *Stereotipi i predrasude: od slike o svetu oko nas do sukoba i konflikata*. Filozofski fakultet: Novi Sad. < <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2015/978-86-6065-320-0>>. [децембар 2019].
- Milutinović Bojanić 2016: Sanja Milutinović Bojanić. „Uvod-teorijska utemeljenost istraživanja: *Assisted society*“. *Siromaštvo, ruralnost, rod: Istraživanje funkcionisanja sistema socijalne zaštite u ruralnim oblastima Srbije*. Ur. Sanja Milutinović Bojanić, Jelena Ćeriman, Verica Pavić Zentner. Beograd: Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu, 9-18.
- Mudrovčić 1997: Željka Mudrovčić. „Starost i starenje ljudskog roda: žensko-muški aspekti starenja.“ *Revija za sociologiju*, vol. 28, br. 3-4, str. 193-205. <<https://hrcak.srce.hr/154472>> [5.12.2019]
- Nelson 2002: Todd Nelson (ur.). *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Nelson 2005: Todd Nelson. „Ageism: Prejudice against our feared future self“. *Journal of Social Issues*, 61, 2, 207-221.
- North-Fiske 2012: Michael S. North, Susan T. Fiske. „An Inconvenienced Youth? Ageism and Its Potential Intergenerational Roots“. *Psychological Bulletin*, 138, 5, 982–997.
- Pavlović 2015: Pavlović, D. M. *Afekta kao moderator prediktivne validnosti implicitnih i eksplicitnih stavova*. Doktorski rad. Beograd: Filozofski fakultet.
- Pierson 1993: Paul Pierson. „When effect becomes cause: policy feedback and political change“. *World Politics*, 4, 4, 595–628.
- Prentice, Carranza 2002: Deborah Prentice, Erica Carranza. „What women and men should be, shouldn't be, are allowed to be, and don't have to be: The contents of prescriptive gender stereotypes“. *Psychology of Women Quarterly*, 26, 4, 269–281.
- Riley, Riley 2000: Matilda Riley, John Riley Jr. „Age integration: Conceptual and historical background“. *The Gerontologist*, 40, 266.
- Савићевић 2004: Душан М. Савићевић. *Учење и сјаарење*. Београд: Институт за педагогiju и андрагогiju.
- Townsend 2006: Peter Townsend. „Policies for the aged in the 21st century: more 'structured dependency' or the realization of human rights?“. *Ageing & Society*, 26, 2, 161–179.
- Ćirović, Pavlović 2013: Ivana Ćirović, Maša Pavlović. „Intergeneracijski kontakt i predrasude prema starima kod dece“. *XIX naučni skup Empirijska istraživanja u psihologiji*. Knjiga rezimea. Beograd: Filozofski fakultet u Beogradu: Institut za psihologiju i laboratorija za eksperimentalnu psihologiju.
- Fiske et al. 2002: Susane Fiske, Amy Cuddy, Peter Glick, Jun Xu. „A model (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition“. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 878–902.
- Fiske, Cuddy et al 2002: Susan Fiske, Amy Cuddy, Peter Glick, Jun Xu. „A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition“. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 878–902.
- Fullerton, Dixon 2010: Andrew Fullerton, Jeffrey Dixon. „Generational conflict or methodological artifact? Reconsidering the relationship between age and policy attitudes in the U.S.,1984-2008“. *Public Opinion Quarterly*, 74, 4, 643-673.
- WHO 1999: World Health Organization. *Ageing, Exploding the myths*. WHO: Geneve.
- Šobot 2013: Ankica Šobot. „Pogled na održivi razvoj Srbije iz perspektive rodnih uloga i modela ponašanja“. *Politička revija*, god. XXV, broj 1,117-143.

Jelica B. MATOVIĆ

CHALLENGES OF THE AGEING CULTURE FROM THE
GENDER-GENERATIONAL PERSPECTIVE: YOUTH'S STANCE
TOWARDS AGEING AND OLDER PEOPLE

SUMMARY

The culture of aging is considered being an inseparable domain and aspect of modern concept of living. It has become foundation of sustainable development policy and a measure for evaluating the quality of social relations and human potential of an inclusive society. As an international perspective for alleviating age inequality, there is a need to redefine the social and political economy of aging in a global context.

Analyzing youth (secondary school and faculty students) impressions of gender and inter-generational similarities as well as their differences in concept of aging was the main problem of our research. We investigated youth's general attitudes towards old people in order to discover if there are age and gender presumptions in youngsters that influence evaluating elders' characters in contrast with their peers as well as personal qualities between old men and women.

Key words: ageism, aging and gender stereotypes, intergenerational gap.